

Болат А.

Банк жүйесін реттеуде кең қолданылатын үлгілер: артықшылықтары мен кемшіліктері

Аталмыш мақалада банк жүйесін реттеу қызметінде әлем бойынша кеңінен қолданылатын үлгілер сипатталған. Әрбір үлгі қолданыс тапқан мемлекеттер мысалында түсіндіріліп, артықшылықты немесе кем тұстары айтылған. Мемлекеттердің кез келген үлгіні таңдау немесе бас тарту және соның негізінде өзге үлгілерге көшу себептері көрсетілген. Еуропа мемлекеттерінде банктік қадағалауды қамтамасыз ететін ұлттық ұйымдық құрылымдар өзара салыстырылып, белгілі бір кезең ішінде Еуро Одақ мемлекеттерінің өз банк жүйелерінде жүргізген өзгертулерінің себебі айтылған. Мақалада Орталық банктердің қаржы нарығын мегареттеушісі ретінде артықшылықтары мен кемшіліктері айтылып, осындай салмақты қаржы органының құрылу себептері түсіндірілген. Өзге елдермен қатар еліміздегі және көршілес Ресей үкіметінің мегареттеуші қызметін ұйымдастыру бойынша тәжірибесі көрсетілген. Сонымен қатар, әлем мемлекеттеріндегі Орталық банктердің, банк қызметін реттеуде әсер етуін төмендетуді қолдайтын және қолдамайтын танымал көзқарастары айтылған.

Түйін сөздер: банк секторы, бақылау, реттеу, қадағалау, мегареттеуші.

Bolat A.

Common Models of Banking System Regulation: Advantages and Disadvantages

The paper provides an overview of the common models that are used to regulate banking system in the world. Each model is described based on the example of various countries specifying the advantages and disadvantages of given models. Conclusion: This article shows widely used methods in the regulation of the banking system models and their advantages and disadvantages, in Europe, providing control over banking supervision by National agencies, and relatively, the Governments of these countries regulation of the banking system. Further, the advantages and disadvantages of the Central banks as megaregulators of the financial market are considered. In particular, the reasons for the formation of such a powerful financial body are revealed. In addition, the article evaluates the mega regulator on the global and domestic level by analyzing experience of some countries.

Key words: banking sector, control, regulation, supervision, megaregulator.

Болат А.

Широко используемые модели регулирования банковской системы: преимущества и недостатки

В статье описываются широко используемые модели регулирования банковской системы в мире. Каждая модель объясняется на примере различных стран, где указываются преимущества и недостатки данных моделей. Эта статья показывает широко используемые методы регулирования моделей банковской системы и их преимущества и недостатки, обеспечивающие контроль над банковским надзором национальными профсоюзами. Сравнительно рассмотрено регулирование банковской системы правительствами этих стран. В статье анализируются преимущества и недостатки Центральных банков как мегарегулятора финансового рынка. Раскрываются причины создания столь мощного финансового органа. Кроме того, на основе анализа опыта некоторых стран в статье оцениваются мегарегуляторы на мировом и национальном уровне.

Ключевые слова: банковский сектор, контроль, регулирование, надзор, мегарегулятор.

**БАНК ЖҮЙЕСІН
РЕТТЕУДЕ КЕҢ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН
ҮЛГІЛЕР:
АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ
МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ****Кіріспе**

Қазіргі күні қаржы жүйесінде банк саласы орталық орынды алады. Банктік қызметтер экономиканың барлық салаларын қамтитындығы себебінен, банктердегі дағдарыстық жағдайлардың пайда болуы, нарықтағы өзге қаржылық институттардың қызметіне кері әсер ете отырып, барлық экономикалық жүйенің құлдырауына әкеліп соқтыруы мүмкін. Сол себепті кез келген мемлекет қаржылық ресурстарының тиімді бөлінуін қамту мен экономикалық өсімге қол жеткізуі үшін өз банктерінің қызметін реттеуді алдыңғы орынға қояды.

Халықаралық ортада банктік саланы реттеу ғаламдық экономиканың қызмет етуінің басты элементі бола отырып, кешенді сипаттамаға ие.

Банктік саланы саналы түрде басқару деп мемлекеттік реттеу органдарының банктермен әрекеттерін біріктіре жүргізуі жатқызылса, банк басқарушыларының қызметіне реттеу органдарының шараларына сәйкес саясатты әзірлеу мен оны жүзеге асыру үрдістерін дайындау жатады.

Негізгі бөлім

Әлемдік қаржы нарығында интеграциялық үрдістердің дами бастауына сәйкес, жеке-жеке мемлекеттердің ұлттық жүйелерінің реттелуінде ерекшеліктер байқала бастады. XX ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап халықаралық масштабта банктік қадағалауды жақсарту мақсатында әр түрлі мемлекеттерді біріктіру қадамдары орын алды. 1929 жылы АҚШ-ғы Ұлы депрессияның басталуына сәйкес, әлсізденген экономиканы тұрақтандыру мақсатында, елдер арасындағы серіктестікті жақсарту себебімен халықаралық есеп-айырысулар Банкі құрылды. Өзінің қызметінің бастапқы сатысында банктің басты құзіретіне, орталық банктер арасындағы бірігуді ұйымдастыру мен орталық банктердің халықаралық қаржылық операцияларды жүргізуінде қосымша ақша қаражаттарымен қамтамасыз етуі жатқызылды. Қазіргі күні халықаралық есеп айырысу Банкі келесі басты рөлдерді атқарады:

Орталық банктер мен өзге реттеу органдары қызметтерінің бірігуі негізінде банк капиталының адекваттылығы коэффициентін әзірлеу мен енгізу;

Әлемдік валюталық қордың маңызды бөлігін шоғырландыру;

Көптеген халықаралық қаржылық келісімдердің кепілі немесе делдалы қызметін атқару [1, 150 б.].

1975 жылы банктердің қызметін қадағалайтын Базель комитеті құрылды. Оның құрамына АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Бельгия, Германия, Канада, Италия, Испания, Франция және т.б. мемлекеттердің орталық банктерінің басқарушылары кірді.

Базель комитеті өзінің қызметін келесі 3 бағытта жүргізді: банктік қадағалаудың алдында тұрған өзекті мәселелерді талқылау, қатысушы мемлекеттер арасындағы шетелдік банктік мекемелердің үстінен қадағалаудың өкілдігін бөлу және қатысушы мемлекеттердегі қадағалау стандарттарын күшейту [2].

Әлемдегі құрылған ұйымдардың барлығының көздеген мақсаты дүниежүзілік деңгейде, аймақтық немесе мемлекет деңгейінде қаржы нарығының басты орталығы болып табылатын банктік қызметті сауатты реттеу және қадағалау болды. Бұл тұста тек ұйымдардың құрылуымен қатар, әр мемлекет немесе аймақтық құрылымдар реттеу мен қадағалаудың өздеріне сай ең тиімді үлгісін таңдауға тырысты. Әр таңдалған үлгілерде банктік реттеу және қадағалауды заң шығарушы органдары, үкімет, министрліктер, орталық банктер және т.б. жүзеге асырды. Бірақ, барлық мемлекеттерде ортақ ұқсастығы болғанына қарамастан, біраз ерекшеліктерді де байқаймыз. Осы тұста әр мемлекетте реттеу ұйымы қызметін мемлекеттерде орталық банк немесе қадағалау қызметін жүргізуге уәкілетті тәуелсіз орган асыруы мүмкін. Ресей, Испания, Италия, Португалия, Австралия, Қазақстан және т.б. мемлекеттерде банктік реттеу органы ретінде орталық банк танылса, АҚШ, Франция, Жапония және т.б. мемлекеттерде аталмыш қызметті орталық банкпен қатар өзге органдар жүргізеді. Ұлыбритания, Норвегия, Канада және Данияда бұл мақсаттарда орталық банктен тыс арнайы қадағалау органы құрылған. Қадағалау органдары арасындағы қызметті бөлу бойынша бірнеше үлгіні қарастыруға болады:

Германиялық үлгі. Қадағалау агенттігі тек банктермен айналысады.

Американдық үлгі. Банктік реттеу мақсаттық қағидалар бойынша бөлінген аралас жүйе ретінде

қарастырамыз. Мысалы, Федералдық резервтік жүйесі – қаржы жүйесінің тұрақтылығына жауап берсе, Федералдық депозиттерді сақтандыру корпорациясы салымшылардың қызығушылықтарын қанағаттандырумен айналысады.

Ағылшындық үлгі. Қаржы нарығының әр түрлі салаларын бірыңғай агенттік қадағалап отырады.

Кейбір қайнар көздерде банктік қадағалау мен реттеудің негізгі 4 үлгісін қарастырады.

Бірінші үлгі, елдің орталық банкінің реттеу мен қадағалау саласындағы ерекше өкілеттілігінің заңдық тұрғыда бекітілуіне негізделген. Аталмыш үлгі тарихи тұрғыда ең жиі кездесетіндігімен ерекшеленсе де, тек жалғыз үлгі деп қарастыруымызға болмайды. Қазіргі күні бұл үлгі өзінің танымалдығын азайтса да, бұрынғыдай жиі таралған үлгіге жатады. Аталмыш үлгі дамушы мемлекеттермен қатар, экономикасы едәуір дамыған мемлекеттерде де банктік қызметтің реттеушісі болып табылады. Олардың қатарына: Испания, Греция, Португалияны және кейбір айырмашылықтармен – Голландия мен Италияны жатқызуға болады.

«Аралас» сипатқа ие екінші үлгінің ерекшелігіне қадағалау және реттеу қызметін арнайы орган сол мемлекеттің ұлттық банкі және қаржы министрлігінің қатысуымен жүзеге асыруы жатады. Бұл реттеу үлгісінің айқын мысалы ретінде, өзге сегіздік мемлекеттерден ерекшеленетін, күрделі АҚШ-ғы банктік қадағалауды ұйымдастыруды келтіруге болады. АҚШ-ғы қаржылық институттар мен коммерциялық банктер федералдық ұйымдар немесе штаттардың ұйымдары ретінде құрыла алады. Оларды бақылау қызметін үш ұйым жүзеге асырады: Федералдық резервтік жүйе, банктердегі және өзге қаржылық ұйымдардағы депозиттерді сақтандырумен айналысатын депозиттерді сақтандырудың федералдық корпорациясы, жалпы ұлттық банктерді қадағалаумен айналысатын ақша айналымының бақылаушысын басқарушысы – қаржы министрлігінің бюросы жатады. Аталмыш ұйымдардың арасында бір жұмысты екі рет жасауға жол бермейтін келісім қызмет жасайды. АҚШ-тың өзге банктерін қадағалау қызметі, сәйкес штаттардың қадағалау органдары және өзге федералдық деңгейдегі басқа ұйымдарға жүктелген. Өзге мемлекеттерге қарағанда АҚШ-та жинақ банктері мен несие одақтарын қадағалау қосымша екі қадағалау органдарымен жүзеге асырылады:

жинақтық ұйымдарды қадағалау басқармасы (Office of Thrift Supervision) мен несиелік қоғамдардың Ұлттық басқармасы (National Credit Union Administration).

«Аралас үлгіге» Францияны жатқызуға болады. Бұл тұста несиелік ұйымдардың қызметін қадағалаудың басты бағдарын бағыттайтын мемлекеттің орталық банкі – Франция банкі болғанына қарамастан, 1984 жылы қабылданған банктер туралы заңына сәйкес, Францияда Франция Банкі, экономика және қаржы министрлігімен қатар, қадағалау және реттеу бойынша кең әрі ауқымды уәкілетке ие тағы төрт құрылымнан тұрады: ұлттық несие кеңесі, банктік реттеу комитеті, несиелік ұйымдарының комитеті, банктік комиссиясы.

Аталмыш төрт құрылым елдегі банктік қызметті реттеу жүйесінің кедергісіз жұмыс істеп тұруын қамтамасыз етеді.

Ұлттық несие кеңесі – ұлттық банк жүйесінің қызмет етуінің негізгі жағдайларын анықтауда және қаржы-несие жүйесіне қатысты заң жобаларын қабылдауда кеңестік қызметті жүзеге асырады. Банктік реттеу комитеті – банктердің қызметінің нормалары мен ережелерін белгілейді. Комитет шешімі экономика және қаржы министрлігінің қаулысы ретінде рәсімделеді. Аталмыш банктік реттеу комитетін экономика және қаржы министрі басқарып, орынбасары ретінде Франция Банкінің басқарушысы тағайындалады. Комитет құрамына Француздық банк ассоциациясынан және кәсіподақ ассоциациясынан бір өкілден және арнайы шақырылған екі маман кіреді. Несие ұйымдарының комитеті – банкті құруға немесе оның дәрежесін өзгертуге, банктік қызметтерді жүргізуге, басқарушылардың кәсіби біліктілігін және институттың қаржы жағдайы мен іскерлік тәжірибесін анықтайды және банктік заңнаманың қолданылуының жеке сұрақтары бойынша шешім қабылдайды. Франция банкінің басқарушысымен басқарылады. Құрамына Франция қазынашылығының директоры және банктік қоғамның өкілдері кіреді.

Банктік комиссия банк қызметіндегі күнделікті бақылауды жүзеге асыратын комиссия. Аталмыш комиссия банктердің қызметі жайлы ішінара есептіліктерді алып тұрады және соған сәйкес инспекциялық тексерістерді тағайындайды, банк басқарушылары мен кездесулер өткізеді. Мұндай тексерістер негізінде банктің қаржылық жағдайы бағаланады, ішкі бақылау сапасын көтеру және тәуел-

келдерді басқару бойынша кеңестер беріледі. Банктік комиссия – тәуелсіз институт болғанына қарамастан, кейбір заңдық уәкілетке ие. Егер, комиссия банктің қаржылық жағдайын мүшкіл деп таныса, банкроттылық жағдайын анықтайтын сот үрдісін күтпестен өз атынан банк қызметін тоқтатын «жоюшыны» тағайындау құқығына ие.

Үшінші үлгі банктік қызметті қадағалау қызметі тәуелсіз арнайы ұйымымен, сол елдің қаржы министрлігімен тығыз қатынаста бола отырып жүргізуімен сипатталады. Бұл тұста елдің Орталық банкінің қадағалау қызметіне деген әсері өте төмен болады. Мұндай мемлекеттер қатарына Канаданы жатқызамыз. Сегіздік мемлекеттер қатарына кіретін Канада мен Ұлыбритания банктердің қызметін қадағалау мен реттеуде, Орталық банктерінің қызметін барынша төмендеткен. Төртінші үлгі қаржы қызметі нарығында мегареттеушіні құру туралы заңдық шешімді қабылдаған мемлекеттерді біріктіреді. Бұл мемлекеттердің барлығында қадағалау қызметі Орталық банктерден аластатылған. Бұл тұста ерекшелігі бар мемлекетке Сингапур мен Ирландия жатады. Сингапурда мегареттеуші қызметі орталық банкке жүктелсе, Ирландияда мегареттеуші Орталық банктің негізінде тәуелсіз құрылған құрылым болып табылады [3, 17–20 бб.].

Әлемде барлық мемлекеттер ғасырлар тоғысында банктік бизнесті сауатты жүргізуде әр түрлі қадағалау және реттеу жолдарын қолданады. Көп жағдайда мамандардың арасында үлкен дауды туғызатын сұрақ, бұл елдің Орталық банкінің реттеу мен қадағалау саласында әсер ету аймағы болып табылады. Солардың ішінен Орталық банктің әсерін төмендетуді қолдау немесе теріске шығару бойынша танымал көзқарастарды төмендегі кестеден (1-кесте) көре аламыз.

Ұлттық банктің банктік қадағалау мен реттеуді жүзеге асыруда қатысуын қолдайтындар әдетте келесі аргументтерді ұсынады: орталық банктерде қадағалау қызметін жүзеге асыру мен ақша және валюта саясатының міндетін орындауға қажетті кәсіби мамандардың және мықты ақпараттық базаның болуы, банктік саладағы салалық тәуекелдерін алдын алу немесе төмендету бойынша мүмкіндіктер, саяси лобби мен қысымнан қорғауға мүмкіндік беретін орталық банктердің институционалды, реттеуші және бюджеттік тәуелсіздігі.

1-кесте – Орталық банктің банк қызметін реттеуде әсер етуін төмендетуді қолдайтын және қолдамайтын танымал көзқарастар

Қолдамайтын	Қолдайтын
Ақша саясаты мен қадағалаудың мақсаттарының арасындағы әлеуетті қызығушылықтарының қарама-қайшылығы	Ақша саясатына жауапты, қадағалау бөлімдері мен органдарының арасындағы ақпараттық алмасудың тығыз болуының қажеттілігі
Әр түрлі қаржылық институттар түрлерінің арасындағы шекараның өшірілуі мен арнайы қадағалау органдарының болуының мақсатсыздығы	Банктік саланың жүйелік тұрақтылығына деген үлкен мән беру
Орталық банк уәкілеті аясында биліктің бір жерде асыра шоғырлануы	Орталық банктің тәуелсіздігін қадағалауға деген әсер ететін сыртқы қысымнан сақтай отырып, оны барынша тиімді етеді.
Орталық банктің басымдылығы қаржы нарығының еркін дамуына кедергі әсерін тигізеді. Егер қаржы нарығын реттеуде бірнеше реттеушілер араласқан жағдайда, ұйымдардың бір-біріне деген бақылауы пайда болады. Бұл өз кезегінде рационалды шешім қабылдауға көмектеседі.	
Ескерту – Кесте 1,3 қайнар көздер негізінде құрастырылған	

Қадағалау саласындағы орталық банктердің құзіретін төмендетуді қолдайтындардың арасындағы ең танымал аргументтер қатарына, орталық банктің ақша саясатының мақсаттарына жету мен банктік жүйедегі тұрақтылықты ұстап тұру сынды екі қызметі арасындағы қызығушылықтар қақтығысының тезисі болып табылады. Бұл қақтығыстың мәні, тұрақтылықты сақтап тұру қызығушылығы, ақша саясатының мақсаттарына кері болуы мүмкін. Нақтырақ айтқанда, инфляцияны төмендету бойынша қызы-

ғушылық ақша саясатын күшейтуді талап етеді. Бұл өз кезегінде несие ұйымдарының тұрақтылығына кері әсер етеді. Нәтижесінде, орталық банк алдына қойылған екі мақсаттың ешқайсысын жүзеге асыра алмайтын болып шығады. Сол себепті көптеген мемлекеттер бұл сұраққа келгенде барынша тиімді жасауға тырысады. Келесі кестеден (2-кесте) Еуропа мемлекеттеріндегі Орталық банктерінің банктік қадағалаудағы қатысуы және жалпы қаржы нарығының нақты саласын реттеуде жауапты ұйымдар көрсетілген.

2-кесте – Еуропа мемлекеттерінде банктік қадағалауды камтамасыз ететін ұлттық ұйымдық құрылымдар

Мемлекеттер	Банктер	Сақтандыру нарығы	Бағалы қағаздар нарығы	Орталық банктің қатысуы
Австрия	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Бельгия	БС, БҚС	СС	БС, БҚС	Қатысумен
Ұлыбритания	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Венгрия	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Германия	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Греция	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Дания	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Ирландия (1)	ҰОБ	Ү	ҰОБ	Қатысумен
Испания	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Италия	ҰОБ	СС	БҚС(2)	Қатысумен
Кипр	ҰОБ	Ү	БҚС	Қатысумен
Латвия	ҚҚБ	БҚС	ҚҚБ	Қатысумен

Литва	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Люксембург	БС, БҚС	СС	БС, БҚС	Қатысумен
Мальта	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Нидерланд (2)	ҰОБ	ҰОБ	ҰОБ	Қатысумен
Польша	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Португалия	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Словакия	ҰОБ	СС, БҚС	СС, БҚС	Қатысумен
Словения	ҰОБ	Ү	БҚС	Қатысумен
Финляндия	БС, БҚС	СС	БС, БҚС	Қатысумен
Франция	БС, ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Чехия	ҰОБ	СС, БҚС	СС, БҚС	Қатысумен
Швеция	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен

Ескерту – Кесте 4 қайнар көз негізінде құрастырылған

Кестеде ерекшелігі бар мемлекеттер 1, 2, 3 сынды сандармен көрсетілген. Түсініктеме беріп кететін болсақ: (1) – Ирландияда қаржы секторын реттеумен Орталық банктің тәуелсіз, өзінің директорлар кеңесі мен белгілі бір салада жауапкершілігі бар бөлімі болып табылатын, қаржы секторын реттеу Басқармасы айналысады; (2) – Италияда заңға сәйкес, бағалы қағаздар секторында тәуекелдерді төмендету және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету бағыты бойынша қаржылық делдалдардың қызметін қадағалауды – Италия Банкі жүзеге асырады. Бұл тұста, бизнесті жүргізудегі ашықтықты бағалы қағаздар нарығын қадағалау бойынша орган (CONSOB) жүргізеді; (3) – Нидерландыда қаржы делдалдарының қызметін қадағалау бойынша Нидерланд Банкі жауапты. Бұл тұста бизнесті жүргізу мен ашықтықты қамтамасыз етуді басқару органы жүзеге асырады.

Кестедегі қысқартулар бойынша анықтама: ҚҚБ (Қаржылық қызметтердің Басқармасы немесе қаржылық қызметтер секторын қадағалау Басқармасы) – үш қаржы секторын бірыңғай қадағалайтын орган; ҰОБ (Ұлттық орталық банк) – нақты қаржы секторын қадағалауға орталық банк жауапты екенін көрсетеді; БС, СС немесе БҚС (банктік сектор, сақтандыру секторы немесе бағалы қағаздар секторы) – нақты қаржы секторында қадағалау қызметін орнайы орган жүргізетінін білдіреді. Бұл қысқартулардың кестеде бірге орналасуы аталмыш сектор бойынша қадағалауда бірыңғай органның бар екенін көр-

сетеді; Ү (Үкімет) – аталмыш қаржы секторын қадағалауды үкіметтік мекеме жүзеге асыратынын көрсетеді [4].

Қаржы нарығындағы мегареттеуші. Дамыған мемлекеттерде банк, сақтандыру және бағалы қағаздар нарықтарының бірігуі кең етек жая бастаған сайын, қадағалау қызметі барынша мегареттеушінің қолына жинақталу үрдісі байқалады. Бұл тұста қадағалаудың бірігуі көп жағдайда банктер мен инвестициялық компанияларға бағытталады. Алғашқы біріккен қаржылық қадағалау ұйымдары Норвегияда 1986 жылы, 1988 жылы Исландия мен Данияда құрылды. Олардан кейін 1991 жылы Швецияда, 1997 жылы Ұлыбританияда, 2002 жылы Австрия мен Германияда негіз алды.

Ескі құрылымда банктік қызметтің және қаржы нарығының дамуына сәйкес аталмыш мемлекеттерде жоғарыда көрсетілгендей реформалар жүргізіліп жатты. Бұл тұста Азиядағы әмбебап қадағалау органдары Жапонияда, Қытайда, Оңтүстік Кореяда, Сингапурда және біздің елімізде құрылған болатын.

Мегареттеушінің жеткілікті деңгейде тәуелсіздігін халықаралық тәжірибеде қаржы министрлігіне (Ұлыбритания, Швеция, Финляндия, Норвегия және Корея) және экономика ісі бойынша министрлігіне (Дания) бағынышты болу мысалынан көре аламыз. Ең көп тараған реттеушінің үлгісіне ауқымды уәкілетке ие бірыңғай әрі тәуелсіз мегареттеушінің болуымен сипатталатын үлгі жатады. Көптеген мемлекет-

терде мегареттеушілер қадағалау қызметімен қатар ережелерді бекітумен айналысады:

Ұлыбританияда мегареттеушінің қызметіне банктік қадағалау қызметін шоғырландыру, сонымен қатар құрылыс қоғамдарын, бағалы қағаздар институттарын, ұжымдық инвестициялар және сақтандыру саласының қызметін реттеу мен қадағалау жатады;

Австралияда қатарынан екі орган қызмет жасайды. Біріншісі, бағалы қағаздар саласын қадағалау және реттеумен айналыса отырып, инвесторлардың заңдық қызығушылықтары мен құқықтарын қорғаумен айналысады. Екіншісі, банктер, сақтандыру компаниялары, банктік немесе несиелік ұйымдар мен зейнетақы қорларын қадағалаумен айналысады;

Канадада реттеуші тек қаржы институттарын ғана қадағалаумен айналысады;

Сингапурда мегареттеуші қызметімен барлық қаржы секторын реттеумен айналысатын Ұлттық банкпен жүзеге асырылады.

Мегареттеушілері тек қадағалау қызметімен ғана айналысатын мемлекеттер қатарына: Оңтүстік Африкада мегареттеуші бағалы қағаздардың айналысы мен сақтандыру институты және зейнетақыны қамтамасыз етуді қадағалаумен айналысады; Жапонияда қаржылық регулятор қаржылық реттеуші банктер арасындағы қарым-қатынастағы қолданылатын сәйкес санкцияларды қабылдайды және тексерістерді жүзеге асырады; Финляндияда мегареттеушілер банктер, сақтандыру компаниялары және инвестициялық қорларды қадағалайды; Кореяда әр түрлі қаржылық институттарды қадағалайтын орган ретінде танылады.

Біріккен қаржылық қадағалау жүйесіне көшуге ынталандыратын негізгі факторларға келесілер жатады: біріккен қаржылық қызметтерді көрсету үрдісі басым болу жағдайына байланысты, жаңа қаржылық құралдардың пайда болу нәтижесіне сәйкес, қаржылық бизнестің әр түрлі бағыттарына өзара кірігу; банктік емес қаржылық институттардың ролін арттыру және оларды банктік сектормен біріктіруді көбейту, оның негізінде әр түрлі қаржылық компаниялар реттеу, қадағалау мен лицензиялау үрдістерінде ортақ сипатқа ие болады; қаржы нарықтарында қабылданатын тәуекелдердің сапалық және сандық сипаттамаларының өзгеруі; біріктіру мен жұтылу үрдістері арқылы бизнесті біріктіру және соның негізінде ірі банктік және ірі қаржылық құрылымдарды құрастыру.

Дүниежүзілік тәжірибеде қолдануға дайын, институционалдық құрылымы жағынан бол-

сын, реттеу нормалары тұрғысынан болсын мегареттеушінің бәріне ортақ үлгісі жоқ. Осыған қарамастан, біріккен реттеуші ұғымы кең көлемде қолданылады: барлық қаржы жүйесін қадағалау мен реттеу аспектісіне жауап беретін мегареттеушіні қоса отырып, қаржы нарығының барлық сегменттеріне қадағалауды жүргізетін агенттіктен тұрады. Мегареттеушіні жақтаушылар қаржы қызметтерін көрсету нарығында әр түрлі қызмет түрлерінің арасындағы шекаралардың өшірілуі жағдайында қадағалау ұйымдары функционалдық сипаттамалары бойынша (банктік, инвестициялық, сақтандыру қызметі) бизнестің тек бір бөлігіне ғана қарайтын көптеген ұйымдардың бар болуы деп білдіреді.

Ресей Федерациясында мегареттеушіні құру бойынша пікір-талас біраз жылдар бойы жүргізіліп келіп, 2013 жылдың қыркүйек айында Ресей Банкіне қаржы нарығы бойынша Федералдық қызметтің ісін табыстырумен аяқталды. Қаржы нарығы бойынша Федералдық қызметтің орнына Ресей Банкі тарапынан қаржы нарығы бойынша Қызмет құрылды. Жаңа тәртіпке сәйкес, Ресей Банкі Ресей қаржы нарығының тұрақтылығын қамту мен саясатын әзірлеу және жүзеге асырумен айналысады [5, 18-22 бб.].

Елімізде мегареттеу 2004 жылы енгізілді. Еліміз мегареттеудің орталықтандырылған тұжырымдамасын қолдайды, бұл өз кезегінде реттеушінің бірыңғайлығын және сол мегареттеуші қызметін 2011 жылға дейін Қаржы нарығы мен қаржылық корпорацияларды реттеу мен қадағалау Агенттігі айналысты. 2011 жылы аталмыш ұйым ел басының бастамасымен таратылып, ұйымның қызметі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің өкілеттілігіне берілді. Мегареттеуші қаржы нарығының барлық салаларын: банктік, қор және сақтандыру нарықтарын бақылайды. Бұл тұста Ұлттық Банк белгілі бір өкілеттікке ие. Біріншіден, Ұлттық банкке Ұлттық экономиканың барлық қаржы секторын дамыту тұжырымын әзірлеу және жүзеге асыру қызметі жатады. Екіншіден, Ұлттық Банк төмен деңгейдегі инфляция деңгейін қамтиды және баға тұрақтылығын қолдау қызметі кіреді. Үшіншіден, Ұлттық банк нормативтер түріндегі нормативті-құқықтық негізді әзірлейтіндіктен, мегареттеуші ретінде реттеудің барлық нормалары мен үрдістерін түсіндіруді, бақылауды және мониторингті қамтиды. Еліміздегі мегареттеудегі басты аспектіге келесі негізде жүзеге асырылатын қадағалаудың тәуелсіздігі жатады: Ұлттық банк елдің қаржы нарығын қадағалауда қосымша артықшылықтарға ие;

Санкцияларды қолдану мен қадағалау үрдістерінде бағынышсыз; Қаржы нарығы ұйымдарына қашықтықтан инспекциялық қадағалауды жүргізетін бірден-бір ұйым; Ұлттық Банк бюджеттік және институционалдық тәуелсіздікке ие. Институционалдық тәуелсіздігі заңдық тұлға мәртебесіне ие және өзінің жарғылық капиталының және балансының болуымен, өзінің қызметтері мен міндеттерін жүзеге асыруда бағынышсыздығымен және алдына қойған мақсаттарына жету жолында еншілес компанияларды құра алу мүмкіндігімен түсіндіріледі. Бюджеттік тәуелсіздігіне, Ұлттық Банк қосымша қаржыландырусыз өзінің табыстары негізінде құрылатын бюджеті арқылы қызметін жүргізеді. Мегареттеуді енгізбестен бұрын, елімізде банктік секторды шоғырландыру жүргізілу нәтижесінде әлсіз банктер жабылып, біріккен есеп және халықтың салымдарын кепілдендіру жүйесі енгізілген [6, 108 б.].

Қорытынды

Әлемдегі қаржылық операциялар, қаржылық инструменттер, нарықтар дамыған сайын, қаржылық жүйені оңтайлы басқару қажеттігі туындайды. Себебі, тарих дәлелдегендей қаржы жүйесінің дұрыс басқарылмауы әлемдік деңгейдегі қаржы нарығының ірі дағдарыстарға ұрынатындығын көрсетеді. Сол себепті әлемнің барлық мемлекеттері қаржы жүйелерін реттеуде барынша тиімді үлгілер мен әдіс-тәсілдерді іздестірумен айналысады. Бұл тұста, мегареттеушіні құруда да, әлемдік тәжірибе типтік схеманың жоқтығын көрсетеді. Мегареттеуші елдегі бар ұйымның негізінде, елдегі Орталық банктің тарапынан немесе арнайы құрылған құрылым түрінде болуы мүмкін. Бұл тұста Ұлттық экономиканың институционалдық ерекшеліктерін ескеру қажет. Қалай дегенде де мегареттеушіні құрмас бұрын мықты қаржылық платформа қажет.

Әдебиеттер

- 1 Папирян Г.А. Экономика и управление банковской сферой: международный аспект – М.: ЗАО «Издательство “Экономика”», 2004. – С.150.
- 2 A brief history of the Basel Committee, Bank for International Settlements// URL: <http://www.bis.org/bcbs/history.pdf> (october 2015).
- 3 Котляров М.А. Мотивированное суждение в системе надзора за банковской деятельностью. // Банковское дело. – 2010. – №5. – С. 17– 20.
- 4 Economic Bulletins (formerly Monthly Buletins), European Central Bank.// URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/index.en.html>
- 5 Тавасиев А.М., Акимов О.М. Нужен ли независимый орган для надзора за банковским сектором? // Банковское дело. – 2004. – № 8. – С. 18– 22.
- 6 Отчет о финансовой стабильности Казахстана: международный опыт регулирования системообразующих банков, НБРК, Бокс 12. – С. 108. URL: http://www.nationalbank.kz/cont/publish266272_29111.pdf?switch=russian (декабрь 2014.).

References

- 1 Papiryan G.A. Ekonomika i upravlenie bankovskoi sferoi: mezhdunarodnyi aspekt, M.: ZAO «Izdatel'stvo “Ekonomika”», 2004, S. 150 (inRuss.).
- 2 A brief history of the Basel Committee, Bank for International Settlements// URL: <http://www.bis.org/bcbs/history.pdf> (october 2015).
- 3 Kotlyarov M.A. Motivirovannoe suzhdenie v sisteme nadzora za bankovskoi deyatel'nost'yu, Bankovskoe delo, 2010, №5, 17– 20 (inRuss.).
- 4 Economic Bulletins (formerly Monthly Buletins), European Central Bank.// URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/index.en.html>
- 5 Tavasiev A.M., Akimov O.M. Nuzhen li nezavisimyi organ dlya nadzora za bankovskim sektorom?, Bankovskoe delo, 2004, № 8, 18– 22 (inRuss.).
- 6 Otchet o finansovoi stabil'nosti Kazakhstana, Mezhdunarodnyi opyt regulirovaniya sistemoobrazuyushchikh bankov, NBRK, Boks 12, 108 S., URL: http://www.nationalbank.kz/cont/publish266272_29111.pdf?switch=russian (dekabr' 2014.) (inRuss.).